
Značenje geopolitike i geoeconomije u suvremenim međunarodnim odnosima

JASNA PLEVNIK*

Sažetak

Važan podfenomen globalizacije je širenje prostora za geoekonomske odnose između država. U uvjetima globalizacije značenje vojne moći i geografskog faktora relativizirano je u odnosu na ekonomski faktor, znanje, ljudski i ekonomski potencijal neke države u procesu osiguravanja, širenja i zadržavanja moći u svjetskom sustavu. Globalne političke, ekonomske i sigurnosne strukture ulaze u drugačije oblike međunarodnih odnosa koji se temelje i na geoekonomske paradigmi.

Teroristički napad na Ameriku mogao bi blokirati te procese i predstavljati točku povratka dominacije faktora vojne moći u međunarodnom sustavu, ali samo u slučaju kad bi se ignorirala činjenica da je sustav duboko u procesu sigurnosne i ekonomske međuovisnosti svojih subjekata. Promjene u međunarodnom sustavu prisilile su i globalnu supersilu Sjedinjene Države da ne djeluju samostalno u ratu protiv Afganistana.

Gljučne riječi: geoeconomija, međuovisnost, moć, promjena, globalna sigurnost

U tradicionalnoj međunarodnoj politici cilj subjekata međunarodnog sustava je osiguranje i širenje fizičke kontrole nad teritorijem i diplomatski utjecaj nad inozemnim vladama. U globalnoj politici primarni je cilj osiguranje i očuvanje poželjne uloge države u svjetskoj ekonomiji, a vodeću ulogu mogu osigurati one države koji će razviti sljedeće generacije aviona, kompjutora, naprednih materijala, biotehnoloških proizvoda i financijskih usluga. Prostor i dalje ima svoje značenje u međunarodnim odnosima, ali geografska pozicija ne određuje kao nekada moć države u globalnom sustavu. Kraj 1980-ih, prema Mileti, jasno ističe zastarjelost razvojne paradigme

* Dr. sc. Jasna Plevnik radi u Hrvatskoj gospodarskoj komori kao novinar komentator.

koja drži presudnim geografske faktore kao što su veličina države ili posjedovanje izvora sirovina. U globalnim odnosima razvoj se ravna prvenstveno prema kriterijima otvorenosti prema svijetu i sposobnosti anticipiranja i usvajanja tehnološkog razvoja (Mileta, 1993:122). U određivanju međunarodnog položaja države ili njenog međunarodnog utjecaja ključno mjerilo snage u uvjetima globalizacije predstavljaju gospodarska kompetitivnost i prodornost, uz tehnološku inovativnost (Brzezinski, 1999:33).

Globalna ekonomija oblikuje nacionalne ekonomije i taj proces se prenosi na međunarodne političke odnose.¹ Države su pod pritiskom ekonomskih i tehnoloških sila koje nameću državi gotovo uniformiranost političkih i ekonomskih oblika i funkcija. Podrijetlo toga pritiska je u promjenama na razini međunarodnog sustava i u ideologiji globalizacije koja se temelji na vjerovanju da su liberalna demokracija i tržišna ekonomija najbolji modeli za sve države. Takav nekomparativni i unifikacijski pristup koji zanemaruje povijesne, kulturne i druge razlike u stvarnosti se pokazao neprimjenjivim na čitav svijet. Različite nacije imaju različite tradicije i institucije te svoje ciljeve: sigurnost, blagostanje i pravo na vlastiti identitet osiguravaju upotrebom političkih, vojnih i ekonomskih poluga.

Teroristički napad² na Ameriku koji se dogodio 11. rujna faktor je koji se nužno mora uzeti u obzir u analizi aktualnih međunarodnih odnosa, kao i u predviđanjima u kojem će se smjeru odnosi u svjetskom sustavu dalje razvijati te s kojim instrumentima moći. Otvaraju se brojna pitanja; Je li ovo kraj američke predominacije, bez obzira na koaliciju koju je stvorila protiv terorista, budući da je Amerika ozbiljno ranjena u području sigurnosti? Hoće li EU zaustaviti proces svoga širenja? Kakve će biti posljedice američkog raketnog napada na Afganistan na odnose između kršćana i muslimana? Može li se svijet promatrati samo sa zapadnjačkoga gledišta i je li 11. rujna teroristički backlash islama protiv globalizacije, a raketni napad na Afganistan udar na muslimane?

Nužno je teorijski postaviti i pitanje hoće li posljedice tog događaja ozbiljnije usporiti procese međuekonomske i ostalih oblika povezivanja država

1 Cohen, Stephen S., "Geo-Economics: Lessons from America's Mistakes", str. 97-149, u: Carnoy, Martin (et al.), *The New global economy in the information age: reflections on our changing world*, Pennsylvania State University Press, 1993.

2 Interpretacije tog terorističkog čina imaju vrlo širok raspon: od toga da je riječ o djelu ludaka do tvrdnji da je riječ o uzvraćanju udara od strane tzv. Trećeg svijeta. Za Noama Chomskog to je nova vrsta rata koja pogoduje *tvrdolinijašima* u Sjedinjenim Državama. Za njega je to prvi napad na američki teritorij u dva stoljeća, nakon 1912. godine. Napad na Pearl Harbor drži napadom na američke kolonije Filipine i Havaje, a ne na američki teritorij.

To što se dogodilo 11. rujna praktički je nezaustavljivo, stoga Noam Chomski predlaže da se obrati pažnja na uzrok upozoravajući da mnogi Amerikanci odbijaju distinkciju između antiamerikanizma i antihegemonizma. Intervju Noama Chomskog meksičkom dnevniku *La Jornada, Novi list*, utorak, 18. rujna 2001, str. 7.

Detaljnije o gledištima N. Chomskog na američku vanjsku politiku vidi u: Chomsky, Noam (2000), *A New Generation Draws the Line. Kosovo, East Timor and the Standards of the West*. Verso, London, New York.

te, s druge strane, utjecati na negiranje vrijednosti modela ekonomske sigurnosti između država i ekonomskih instrumenata koji su u postblokovskom međunarodnom poretku isticani kao ključna posljedica globalizacijskih procesa.

Globalizacija je proces koji ne donosi samo ekonomski razvoj i pritom širi velike nejednakosti u bogatstvu, već potiče i rast nesigurnosti u svijetu. Globalizacija je u svojoj suštini stvaranje brojnih složenih mreža i podmreža odnosa koje su povećale mogućnosti strateških međudnosa država, NGO-a, transnacionalnih kompanija, ali i kriminala i terorista. Rast povezanosti i umreženosti različitih subjekata istovremeno generira veliku nesigurnost svjetskog sustava. Transnacionalni fenomeni prelaze granice i izmiču u određenoj mjeri vlasti i kontroli države. Dolazi do opadanja moći država i do rasta moći tajnih pojedinaca i grupa koja se u slučaju napada na SAD pokazala toliko snažnom da predstavlja uzrok proglašenja rata protiv Amerike. Iza globalizacije postoje rizici i prijetnje nuklearnim terorizmom, biološkim i kemijskim oružjem.

Bilo bi pogrešno procjenjivati da će hiperterrorizam zaustaviti pozitivne aspekte globalizacije, iako će doći do usporavanja ekonomskog rasta SAD-a, a time i svjetskoga gospodarstva. Događaji od 11. rujna 2001. godine značajno su povećali stupanj nesigurnosti u ekonomskom i političkom sustavu svijeta. Napadom na Svjetski trgovinski centar oštećeni su telekomunikacijski i trgovinski kapaciteti. Teroristi su poremetili platni promet koji se obično mjeri u trilijunima dolara. Alan Greenspan procjenjuje da će posljedice po američku i globalnu ekonomiju biti manje od očekivanih, te da su brojne države izrazile spremnost za nove runde trgovinskih pregovora.³

Teroristički napadi na New York i Washington jasno su pokazali ne samo slabosti američkog sustava sigurnosti već i što realno znači sintagma "opasnosti globalizacije". Napad na ta dva grada izraz je onoga što se misli pod opasnostima umreženog društva i svijeta bez granica. Teroristički napad na Ameriku pokazao je zloupotrebe nekih od prednosti globalizacije kao što su npr. slobodno kretanje kapitala, velika otvorenost tržišta i sve prednosti koje osigurava aktualna tehnološka i komunikacijska revolucija.

Također je potrebno ispitati što će značiti događaj od 11. rujna za dvije velike teorije u znanosti o međunarodnim odnosima. Politička upotreba ekonomske moći koju zagovara neoliberalna perspektiva doživjela je udar upravo u Americi iz koje je krenuo njezin trijumfalistički pohod. Podjela na moraliste i realiste u teoriji i praksi međunarodnih odnosa kao da je ponovno dobila nekadašnju snagu.

U Njemačkoj npr. Zeleni odbijaju vojna sredstva u borbi protiv terorizma i predlažu koncept rješavanja terorizma političkim i gospodarskim

3 Greenspan o ekonomskim učincima terorističkih napada. Tjedni pregled, 20. rujna 2001, broj 30 (347), str. 11, u: S. Information Service, Embassy of The United States of America, Zagreb.

sredstvima kako bi se riješili uzroci terorizma, a ministar vanjskih poslova Njemačke Joschka Fischer zagovara politički koncept i vojne akcije protiv terorizma.

Uspon i ponovno jačanje realističke perspektive u analizi međunarodnih odnosa dobit će, nema dvojbe, na snazi nakon napada na Ameriku, ali promjene na razini sustava toliko su velike da nije moguće ponovno vraćanje na paradigmu od prije dvadesetak godina. Moguće je da će kratkotrajno doći do promjene u redoslijedu nacionalnih interesa država i jačanja geopolitičkih analiza u ostvarivanju tih interesa. Pitanje sigurnosti 1990-ih godina u visokorazvijenim državama tretirano je kao riješeno i bilo je u sjeni pitanja blagostanja države. Udar na Ameriku dokazao je da određena dobro organizirana grupa može ozbiljno narušiti sustav sigurnosti najmoćnije svjetske sile.

Uostalom, neorealistička perspektiva jednako kao i geopolitika nikada nije nestala iz teorije i realnosti međunarodnih odnosa, ali je utjecaj njezine analize oslabio nakon sloma hladnoratovskog sustava. Metodološko uporište ovoga članka jest da u međunarodnim odnosima ne vidi oštre, crno-bijele promjene i kretanje sustava od geopolitike prema geoekonomiji i obrnuto. Ponovno ću istaknuti: u novoj globalnoj realnosti klasična geopolitička pitanja i interesi nisu nestali niti je ekonomska moć postala apsolutna nad vojnom moći država. Stoga se ne može tvrditi da je nakon disolucije Sovjetskog Saveza u prosincu 1991. došlo do nestanka neorealističke paradigme u teoriji i stvarnosti međunarodnih odnosa, kao što se ne može govoriti ni o kraju neoliberalne paradigme 11. rujna 2001. nakon napada na SAD.

Elaborirajući važnost geoekonomije za svjetski sustav i odnose među subjektima tog sustava, uvijek sam pledirala za tolerantnost prema višeznačnosti pojava, metoda i teorija što mi se čini važnim preduvjetom u objašnjavanju razloga zašto su međunarodne pojave strukturirane kako jesu i zašto se ponašaju kako se ponašaju. Razumijevanje međunarodne politike traži kombinaciju velikih tradicija realizma i liberalizma kako bi se objasnili uvjeti u sustavu.

Ono što se dogodilo u Americi bilo bi pogrešno shvatiti kao zahtjev za povratak starim obrascima ili kao potrebu zaustavljanja globalizacije. Napad na Ameriku upozorio je na nužnost stvaranja "post Twince agende", odnosno oblikovanja instrumenata i mehanizama koje će međunarodni sustav učiniti stabilnijim.

Iako je komplicirano i nezahvalno anticipirati kretanje međunarodnih odnosa, izvjesno je da službena američka politika i njezini saveznici nisu napad na Ameriku interpretirali kao napad islama i arapsko muslimanskog dijela svijeta na vrijednosti zapadne civilizacije i kršćanstva. Huntingtonova predviđanja iznesena u knjizi *Sukob civilizacija* o geocivilizacijskim sukobima putem novih oblika neprijateljstva u fundamentalnom smislu nisu se potvrdila kao točna jer je teroristički akt, koji su mediji olako proglasili početkom rata između vjera, zapravo pokazao suprotno: široku koaliciju protiv terorizma bez obzira na vjersku i ideološku pripadnost država. Čak

je Kuba pokazala solidarnost s američkim gubicima! Premda je bilo bojazni da bi Amerika u svome prvom odgovoru na terorizam mogla djelovati sama i mimo UN-a, formirajući preko Bushova zahtjeva državama da se opredijele jesu li "za" ili "protiv" terorizma novu koaliciju s obilježjima "para UN-a", to se nije dogodilo. Ipak, Sjedinjene Države su kao "prirodni vođa" uslijed svoje globalne soft i hard moći pokazale da imaju snagu pokrenuti novu podjelu u svijetu: na države koji su protiv terorizma i one koji podržavaju terorizam ili u njemu sudjeluju. To samo prividno može biti nazvano "idejom Amerike", budući da je u načelu borba protiv terorizma konstanta svih multilateralnih skupova i obilježje demokratskih država.

Donošenje Rezolucije 1368 Vijeća sigurnosti UN-a potvrdilo je važnost multilateralnog institucionalnog djelovanja i povijesnu poziciju UN-a u međunarodnom sustavu. Rezolucija 1386 obvezuje svih 189 članica UN-a da odmah i obvezno (na temelju članka 7 Povelje UN-a) primjene rezoluciju djelujući protiv terorizma putem bilateralnih i multilateralnih sporazuma s ciljem ometanja financijskih kanala terorista i nepružanjem utočišta teroristima.

Na razini praktičnog rješavanja terorizma i kažnjavanja terorista najvažniju poziciju ima Amerika i to ne zato što je ovoga puta ona najjače pogođena i što se to dogodilo na njezinu tlu, već zbog činjenice da Amerika nakon raspada bipolarizma svojom moći i svojom vojnom i ekonomskom dimenzijom ima stvaran utjecaj na cjelinu sustava. Ulogu vođe globalne antiterorističke koalicije Amerika bi trebala ostvariti tako da ne pretvori UN u Ligu naroda, da poštuje načela multilateralizma i da primjenjuje međunarodno pravo i pravo država na suverenitet u tradicionalnom smislu. To je vrlo složen zadatak za Ameriku jer djeluje u srazu s puno novih elemenata u planiranju i stvaranju legalnog okvira za svoj obrambeni odgovor. Prvo, ona nije napadnuta od klasičnog neprijatelja, od druge države, i premda prema Povelji UN-a ima potpuno pravo na samoobranu, jer je napadnuta, pravno je sporno može li napasti Afganistan zato što postoje američki dokazi da unutar te države funkcionira grupa Osama Bin Ladena koja je odgovorna za napad na Ameriku. Drugo, Afganistan nije član UN-a što ukazuje na njegovu poziciju u međunarodnom sustavu. Treće, Osama Bin Laden nije preuzeo odgovornost za napad na Ameriku.

U takvim uvjetima SAD očekuje borba bez fronta, tzv. asimetrično ratovanje i stoga ne može, premda je vojno najjača, i ekonomski djelovati sama, već mora djelovati umreženo. Teroristi al-Qaida su također umreženi, povezani su s mnogim drugim organizacijama u raznim zemljama uključujući egipatski Islamski džihad te uzbekistanski Islamski pokret.

To je ključni razlog što je Bush⁴ odustao od trenutnog raketnog napada na Afganistan jer on bi možda mogao zadovoljiti želju za osvetom, ali ne bi

4 Obraćanje predsjednika Georgea W. Busha kongresmenima na zajedničkoj sjednici i američkom narodu 20. rujna 2001. godine. Tjedni pregled, broj 30 (347), u: S. Information Service, Embassy of The United States of America, Zagreb.

bio efikasan. Zato je vojni odgovor SAD-a planiran kao koalicijski, dugotrajan i sveobuhvatan: na vojnoj, informacijsko-obavještajnoj i ekonomsko-financijskoj razini. Raketni napad na Afganistan samo je dio američke globalne strategije protiv terorizma koja je pokrenuta prvenstveno zbog unutarnje sigurnosti Amerike, ali da bi ta strategija bila uspješna, mora predstavljati borbu za sigurnost na što široj međunarodnoj razini.

Sadašnja situacija u međunarodnim odnosima praktično je pokazala ono o čemu se teorijski piše već godinama: o razini globalne sigurnosti ovisi razina regionalne sigurnosti i sigurnost pojedine države. To je ključni razlog zašto Amerika ne može uspješno djelovati sama u borbi protiv terorista unatoč svojim nadmoćnim vojnim i tehnološkim kapacitetima. Provođenje Rezolucije 1368 moglo bi biti važan i potreban pomak u osiguravanju globalne sigurnosti svijeta unatoč tragičnim razlozima za donošenje te rezolucije.

UN bi u skorijoj budućnosti morao predstavljati moćnijeg aktera u oblikovanju i nametanju globalne sigurnosti. Da bi se praktično osigurala nova uloga UN-a, trebalo bi reformirati UN (proširenje Vijeća sigurnosti) kako bi odražavao novu realnost u međunarodnim odnosima, a ne stanje proizašlo nakon završetka Drugog svjetskog rata.

Cilj sigurnosne politike u doba globalizacije ne može se svesti samo na jednu razinu, odnosno eliminiranje konkretnih opasnosti za opstanak ili za vitalne interese samo pojedinih država. Svijet je postao uistinu međuovisan i priroda novog umreženog sustava i odnosa između država ne dopušta povratak jedine svjetske supersile Amerike u izolacionizam ili otvoreno unilateralno djelovanje.

Takvi potezi su naravno mogući, ali samo kratkoročno i ne bez velikih posljedica po stabilnost međunarodnog sustava i vodeću ulogu SAD-a. Neki vanjskopolitički počeci Georgea W. Busha mogu se protumačiti kao udar na multilateralizam, no sama suština globalnog procesa korigirat će i ublažiti takovu početnu orijentaciju Bushove administracije. Nakon napada na Ameriku jasnije se vide ograničenja samostalnog djelovanja SAD-a, te će politika odbijanja obveza iz Kyota, odbijanja međunarodnog zakona koji bi onemogućio nelojalnu konkurenciju na području poreza i smanjio pranje novca i tako dalje, vrlo vjerojatno doživjeti preispitivanje. Pogotovo stoga što se apsolutna sloboda kretanja kapitala pokazala korisnom i za teroriste.

Ozbiljnije poremećaje moglo bi izazvati nastavljanje Bushove politike u području globalne sigurnosti preko derogiranja antibalističkog sporazuma iz 1972. godine. Amerika je procijenila da joj sigurnost primarno ugrožava opasnost od nuklearnih raketa kojima raspolažu države poput Sjeverne Koreje. U 21. stoljeću obrana Sjedinjenih Država treba se temeljiti na slojevitosti preventivi od napada *država* koje razvijaju nuklearno oružje. Donald Rumsfeld je najavio kako Amerika namjerava izaći iz okvira Ugovora o antibalističkim raketama jer je taj ugovor proizvod hladnog rata i nije važan za sigurnosne izazove novog stoljeća. Sjedinjene Države namjeravaju izgraditi obrambeni sustav nacionalne raketne obrane koji će je zaštititi od napada

balističkim projektilima. Međutim, opasnost nije došla od tzv. „rogue states“ pa je moguće pretpostavljati da će se u svjetlu te činjenice, bez obzira na jačanje važnosti vojnog faktora u američkoj vanjskoj politici, drugačije postaviti prioritet i koncept proturaketne obrane. Apsolutna sigurnost ne može se osigurati ni svemirskim štitom niti samo za Ameriku. U međunarodnom sustavu 21. stoljeća sigurnost SAD-a ovisi o sigurnosti i demokraciji u Afganistanu. Tom načelu Amerika nažalost daje praktičnu važnost tek kada su povrijeđeni njezini interesi: Amerika i njezini saveznici ocijenili su talibanski režim u Afganistanu kao neodrživ tek nakon „crnog rujna“.

Borba protiv terorizma 21. stoljeća ne može se dobiti samo tradicionalnim oružjem. Protiv njega mora se boriti civiliziranjem globalizacije, ekonomskom ravnopravnošću i uvažavanjem povijesnog identiteta država.

Pod utjecajem globalne ekonomije istovremeno dolazi do povezivanja sustava rastom međuovisnosti između država, ali i do podjele svjetskog sustava na trgovinske blokove. U takvim uvjetima pozicija nacionalne države u velikoj je mjeri ovisna o globalnim faktorima što znači da na unutarnju i vanjsku politiku imaju snažan utjecaj međunarodne institucije, novi sudionici međunarodne politike – veliki trgovinski blokovi i korporacije. One države koje se prilagođavaju promjenama ekonomskih uvjeta i sudjeluju u stvaranju, a ne samo usvajanju tehnoloških inovacija, osiguravaju si znatne prednosti. Strategije visokorazvijenih država za promoviranje njihovih interesa u globalnom sustavu nužno se koncipiraju uključivanjem principa geoeonomije.

Što je geoeonomija?

Geoeonomija je pojam koji je inaugurirao Edward Luttwak.⁵ „Taj neologizam je najprikladniji pojam koji sam mogao smisliti da bih opisao primjesu logike sukoba s metodama trgovine, ili kako bi to Clausewitz napisao, logiku rata u gramatici trgovine“. (Luttwak, 1990:19) Danas pojam geoeonomije ima više značenja i upotrebljava se u širem smislu od Luttwakova određenja.

Geoeonomija⁶ je prvotno shvaćena kao novo oruđe za postizanje ciljeva visokorazvijenih država u međunarodnim odnosima putem geoeonom-

5 Edward N. Luttwak je direktor odjela Geoeonomije u Centru za strateške i međunarodne studije u Washingtonu i član Instituta za fiskalnu i monetarnu politiku japanskog Ministarstva financija. Savjetnik je brojnih američkih i industrijskih korporacija. Bio je savjetnik Vijeća za nacionalnu sigurnost, Bijele kuće, State Departmenta i Ministarstva obrane.

6 Premda se Luttwak navodi kao otac termina geoeonomija, riječ geoeonomija je upotrebljavana i prije 1990. godine. Hobart McKinley Conway je 1983. godine objavio knjižicu *Geo-economics: a new science in the service of mankind*, Ga.: Industrial Development Research Council, Atlanta, koju je znatno proširenu objavio 1994. godine pod nazivom

skih, a ne vojnih strategija.⁷ Početkom 1990-ih uz pojam geopolitike počeo se koristiti pojam geoeonomije koji je prihvaćen u stručnoj i znanstvenoj javnosti na nekoliko načina. Njegovo najjednostavnije značenje obuhvaća djelovanje ekonomije u prostoru i takvo usko, doslovno i simplificirano tumačenje skloni je konstituirati geoeonomiju kao subdisciplinu ekonomske geografije.

Termin geoeonomija upotrebljava se i za objašnjavanje fundamentalnih promjena u konfiguraciji međunarodnih odnosa u doba globalizacije i s tog aspekta bi se geoeonomija mogla oblikovati kao novi pristup neoliberalne teorije u znanosti o međunarodnim odnosima. Oslanjanje na geoeonomski pristup u razumijevanju međunarodnih odnosa sugerira sadašnju i pogotovo buduću važnost shvaćanja ekonomske strukture kao najdublje strukture svjetskog poretka. Takva koncepcija ima mnoštvo dodirnih točaka s neofunkcionalističkim pristupom međunarodnim odnosima.

U Websterovu rječniku pridjev *geo-economics* definira se etimološki, kao djelovanje ekonomskih politika u globalnom prostoru. Pojam geoeonomije Kegley i Wittkopf određuju kao novi pojam za izražavanje odnosa između geografije i ekonomskih uvjeta i ponašanja države kojim se određuju razina proizvodnje, trgovine i potrošnje roba i usluga država (Kegley, Wittkopf, 1999:570).

Suprotstavljajući pojam geoeonomije pojmu geopolitike oni postavljaju vrlo aktualno pitanje: hoće li geoeonomija smijeniti geopolitiku? Kegley i Wittkopf procjenjuju da će poziciju država određivati ekonomsko natjecanje, a ne vojno osvajanje, te da će promjena prioriteta u smjeru *ekonomske dimenzije svjetske politike* oblikovati podjelu globalne moći u ovom stoljeću. Uvjerena sam, a na temelju analize stanja u međunarodnim političkim odnosima, da geoeonomiju ne treba suprotstavljati geopolitici na način da će geoeonomija dokinuti geopolitiku. U tom pogledu dijelim mišljenje Alpa Rusija da je geoeonomija postala jednako važna kao i geopolitika (Rusi, 1991:136).

Philippe Baumard i Pascal Lorot u svom epistemološkom pristupu geoeonomiju određuju kao ontološki prekid s geopolitikom, poviješću ekono-

Geo-economics, the new science; or, The gospel of development according to Chairman Mac, Nrocross, Ga.: Conway Data, Inc. Conway sam sebe proglašava pioninom koji je razvio novu znanost geoeonomiju čiji je pun potencijal došao do izražaja na kraju 20. stoljeća. Geoeonomija je prema Conwayju znanost koja predstavlja kombinaciju izvora i ljudske moći u namjeri da se postigne maksimum razvoja za nacije, države i gradove i intenzivno se primjenjuje u odabiru lokacija za nova korporacijska ulaganja. U svijetu geoeonomskih principa zajednice se natječu u nudenju najbolje lokacije. Po Conwayju geoeonomija je pomogla u pobjedi slobodnih svjetskih proizvođača u hladnom ratu. O Conwayjevim idejama koje nisu prihvaćene u široj znanstvenoj zajednici na način na koji ih on interpretira vidi više na <http://www.conway.com/cdi/pioneer.htm>.

⁷ Geoeonomija je perspektiva koja se tek oblikuje kao što se oblikuje i područje njezina djelovanja. Vidi: Philippe Baumard i Pascal Lorot: "Le champ Géoéconomique: Un approche épistémologique", str. 215-228, u: Pascal Lorot, *Introduction à la Géoéconomie*. Economica, Paris, 1999.

mije i teorijom organizacije, ali i kao ontološki kontinuitet s poviješću geografije, poviješću poduzetništva, makroekonomijom i mikroekonomijom.⁸

Moczulski pak određuje geoeconomiju kao dio geopolitike koji je još u fazi razvoja, a bavi se proučavanjem ekonomskog prostornog sustava. Pod snažnim utjecajem Walersteinove analize svjetskog sustava Moczulski ekonomski prostorni sustav svijeta dijeli na dva temeljna ekonomska područja: središte koje uključuje razvijena područja i dominira u ekonomiji te periferiju koja je pasivni objekt. Između ta dva područja svjetskog ekonomskog sustava postoji i poluperiferija koja iskorištava zemlje periferije dok nju eksploatiraju svjetska ekonomska središta. Globalizacija ekonomije usmjerila je pažnju na proučavanje ekonomskih i političkih faktora u osiguravanju ključne uloge država u geoekonomskom sustavu koji obilježava uniformiranost ekonomije i u kojem političke strukture djeluju u skladu s tržištem (Moczulski, 1999:61).

Carlo Jean, talijanski stručnjak za geostrateška i geopolitička pitanja rabi pojam geoeconomije u značenju koji je tom pojmu dao Luttwak, a posebnu pozornost posvećuje modernizaciji sustava talijanske države kao ključnoj premisi talijanske geoeconomije. Za Jeana geoeconomija je strateško osvajanje određenog prostora ekonomskim instrumentima u korist države koja vodi geoekonomsku politiku.

Budući da je utjecaj Edwarda Luttwaka presudan za razotkrivanje nastajanja novih odnosa između država, opširnije ću analizirati njegov koncept geoeconomije koji se temelji na strateškoj upotrebi ekonomije kako bi države ostvarile svoje vanjskopolitičke ciljeve. Prema Luttwaku države će svoju međunarodnu poziciju osiguravati sposobnošću za geoekonomsko natjecanje koje se razlikuje od ekonomske utrke iz prošlosti i zbog toga što visokoindustrijalizirane zemlje više ne mogu, uslijed rasta ekonomske međuovisnosti, pribjeći vojnoj sili kao krajnjem instrumentu za rješavanje svojih gospodarskih konflikata i kontroverzi.⁹ Suprotno tradicionalnim trgovinskim teorijama, komparativne prednosti koje su proizašle iz povoljnog geografskog položaja ili prirodnih resursa postaju manje važne u odnosu na natjecateljske mogućnosti na globalnom tržištu koje se primarno temelje na ljudskim resursima.

Geoekonomsko natjecanje između država vodi se isključivo uporabom ekonomskih instrumenata i, za razliku od klasičnog ekonomskog rata, nema kao glavni cilj „zero sum game“, rušenje i slabljenje protivničke ekonomi-

8 Vidi: Philippe Baumard i Pascal Lorot, "Le champ Géoeconomique: Un approche épistémologique", str. 215-228, u: Pascal Lorot, *Introduction à la Géoeconomie*, Economica, Paris, 1999.

9 Kenneth N. Waltz ulogu fenomena međuovisnosti ne vidi kao novu niti je uvjeren da može sačuvati mir. Za njega nuklearno oružje čuva mir bolje od ekonomskih interesa. Jugoslavija se raspala iako je postojala ekonomska međuovisnost između republika. Vidi u: Kenneth N. Waltz, *Globalization and American Power: The National Interest*, Issue 59, Spring 2000, str. 46-57.

je, već jačanje vlastite ekonomije kako bi postala kompetitivnija. Ulaganje u istraživanje i razvoj te marketing događa se svaki dan u privatnom poslovanju iz čisto ekonomskih razloga, ali kada država intervenira da potakne, pomogne ili direktno sudjeluje u tim aktivnostima, onda to više nije jednostavno ekonomija, to je geoeconomija (Luttwak, 1993:36). Država, za razliku od kompanija, djeluje u korist zajedničkog dobra kako bi osigurala razvoj i blagostanje. To je važan element geoeconomije.

U zreloj fazi geoeconomskog razdoblja, koje je Luttwak vremenski smjestio u 2020. godinu, uzroci i instrumenti sukoba bit će jedino ekonomski. Smanjivanjem imperativa geopolitike, trgovinske svade rješavat će se novim i starim ekonomskim oružjem.¹⁰

Geoeconomsko natjecanje između država preuzima istu onu ulogu koju je imao rat u stvaranju moći modernih država i država blagostanja osobito nakon Drugog svjetskog rata i vraća, prema Luttwaku, vrijednost i značenje nacionalnih država. Dvojbeno je koliko je taj koncept ostvariv u kontekstu laissez-faire ideologije i globalizacije koja čini ranjivim suverenitet države i autonomno vođenje nacionalne ekonomske politike. U uvjetima kada su poslovni sustavi nadnacionalni geoeconomski aktivizam vrlo je kompliciran zadatak za državu.

Geoeconomija, za razliku od geopolitike, funkcionira u uvjetima smanjenog značenja geografskog prostora kao resursa i kao prepreke što je omogućilo tehnološki razvoj i to ne samo za informacije i financijske transakcije već i za materijalne proizvode. Tehnologija globalnoga kapitalizma omogućava ostvarivanje njegove primarne ideje i cilja: univerzalnost u iskorištavanju sveukupnih resursa cijelog svijeta.

Moguće je Luttwaku prigovoriti da geoeconomski pristup dobrim dijelom temelji na doslovnoj analogiji ekonomske moći s vojnom moći, vojne strategije s geoeconomskom strategijom. Taj ponekad pretjerani paralelizam objašnjiv je njegovom prijašnjom teorijskom usmjerenošću na pitanja vojne strategije i ratovanja.

Luttwak je također prije svega usmjeren na pitanje na koji način osigurati vodeću ulogu američke države i njezine potpore američkom izvozu, pa je za njega geoeconomija istovremeno i disciplina za jačanje američkog vodstva u svijetu geoeconomskim sredstvima. Zanimljivo je da najveći broj američkih stručnjaka za međunarodnu politiku suvremene globalne procese analizira uglavnom s pozicije osiguranja američke dominacije u međunarodnom sustavu.

Lester Thurow drži da će vodeću ulogu u svijetu imati one države koje će određivati globalna pravila ekonomije. Tako shvaćena geoeconomija zna-

10 Ekonomski instrumenti koji se koriste za nagradu prijatelja (ekonomsko jačanje) i kažnjavanje neprijatelja (ekonomsko slabljenje) su sljedeći: trgovinska politika u najširem smislu, strateško kontroliranje izvoza, bojkot, kvote, ekonomske sankcije, inozemna ekonomska, tehnička agrikulturna i vojna pomoć.

čajno nadilazi Luttwakov primarni zahtjev za *američkom uporabom* geoekonomije.

Luttwakovu konceptu geoekonomije se može prigovoriti da ima dosta sličnosti s merkantilizmom koji je predstavljao državnu politiku ekonomskog nacionalizma u razdoblju prvobitne akumulacije kapitala. Principi merkantilizma su: aktivna vanjska trgovina ima prednost pred potrošnjom i uvozom, državna politika usmjerena je k idealu autarkije, državna intervencija je potrebna i pravedna, interesi država su suprotni i konkurentski. Merkantilizam obuhvaća monopol plovidbe na prekomorskim putovima, pomoć velikim monopolističkim organizacijama u borbi s konkurentnim trgovinskim organizacijama država pri ekspanziji na kolonijalna područja. Povijesno, merkantilizam je oštra vojna borba između država zapadnoeuropskog državnog sustava.¹¹ Vanjska trgovina i kolonijalna ekspanzija postali su važni međunarodni čimbenici moći pa je za 16. i 17. stoljeće vrijedila uzrečica *pecunia nervus belli*, odnosno, novci su živac rata, a bogatstvo je ovisilo o vojnoj sposobnosti.¹² Merkantilizam je karakterizirala ekonomska aktivnost, ali su njegovi ciljevi bili striktno političko-vojni i zbog toga je **štetio** svjetskoj trgovini i to ga čini esencijalno različitim od geoekonomije koja daje prednost ekonomskim i društvenim ciljevima, unaprjeđuje trgovinu i ne teži raspadu globalnog tržišta i ekonomske međuovisnosti.

Geoekonomskoj perspektivi može se prigovoriti i ograničenost u dosegu, budući da se u sadašnjoj fazi globalizacije primarno može koristiti za razumijevanje politike i odnosa između visokorazvijenih država koje su uključene u globalizaciju ili predvode taj proces. U stvarnosti značajan dio svijeta je izvan tog procesa: veći dio Afrike, Južne Amerike, Rusije, dio Azije, Srednji istok (osim Izraela). Za neke države stupanj uključenosti u globalnu ekonomiju vezan je uz njezine razvijene dijelove, pa je tako sjeverni dio Italije globaliziran, dok je južni isključen iz globalizacije. Unatoč promjenama u međunarodnim odnosima visokorazvijene države nisu spremne zanemariti geopolitiku i ulogu vojne moći te sudjelovati u međunarodnom sustavu samo u skladu s načelima tržišta i globalne ekonomije. Ekonomske blokove i tržišne snage ne stvara globalna ekonomija nego vlade. Političari su, a ne korporacije donijeli npr. odluku o stvaranju Zajednice za ugljen i čelik, američka vlada je inicirala NAFTA-u. Vlade su postale aktivnije u ekonomskim poslovima kod kuće i u inozemstvu i predstavljaju ključnu snagu u međunarodnoj politici.

Reduciranje geoekonomije isključivo na ekonomski faktor i tvrdnje da politika više nije važna posve su pogrešni pristupi u objašnjavanju suštine

11 Holandani su poslali svoju fregatu u Temzu kao odgovor na odluku britanskog parlamenta da zabrani prijevoz engleske robe na tuđim, prije svega holandskim brodovima.

12 U prošlosti je trgovina bila vojna i ratnička. Detaljnije o trgovinskim ratovima vidi u knjizi Michael Howard (1986), "War in European History", str. 38-53, *The Wars of the Merchants*.

geoekonomije. Cohen u svojoj analizi globalnih geopolitičkih promjena upozorava da općeprihvaćeni termin geoekonomija ne bi trebao biti odvojen od politike više nego što bi politika trebala biti odvojena od ekonomije ili društvenih sila. Prema Robertu Coxu natjecanje u globalnoj ekonomiji predstavlja najnoviji izraz javne politike.¹³

Aktualnost geopolitike

Proces globalizacije i nastajanje „svijeta bez granica“, smanjivanje važnosti prirodnih resursa i pojavljivanje transnacionalnih prostora otvara pitanje aktualnosti i primjenjivosti geopolitike kao metode političke analize u određivanju nacionalnih interesa države.

Povijest međunarodnih odnosa je pokazala da geopolitika ima jače izražen pragmatički nego znanstveni karakter. Geografi su u prošlosti imali posebno snažan utjecaj na vođenje i tumačenje međunarodne politike. Geografske karte za političko i vojno planiranje služe generacijama stratega vanjske politike za realiziranje moći određene države na temelju zauzimanja geografskog prostora.

Ideje predgeopolitičke doktrine o prirodnim granicama u 18. stoljeću upotrebljene su da opravdaju imperijalizam i duboko su utjecale na političku misao s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Strateško upravljanje geopolitičkim interesima države, odnosno geostrategija, postalo je važan element djelovanja političkih vođa u međunarodnim odnosima.

Postojanje prirodnih granica može imati snažan utjecaj na vođenje i određivanje vanjske politike određene države. Geografski položaj planinske Švicarske osigurao joj je neutralnost i omogućio vođenje takove vanjske politike. Geografska konfiguracija na zemlji i moru od središnje je važnosti za političku i vojnu sigurnost SAD-a. Iz geografske pozicije SAD-a i njezine odvojenosti od Euroazije moguće je objasniti izolacionističku tendenciju u vanjskoj politici Amerike.

Geografski uvjeti igrali su snažnu ulogu u mnogim odlukama u razdoblju hladnog rata, npr. containment doktrina ili podjela sfera interesa i utjecaja. Prema klasičnom geopolitičkom obrascu moći, na koji se oslanjaju države u politici zaposjedanja tuđih prostora, važno je posjedovati više strateških teritorija, ljudi i sirovina. Prvi američki geopolitički dokument – Manifest Destiney (1845) – poslužio je npr. SAD-u da se proširi kroz sjevernoamerički kontinent za 4, 5 puta od svoje originalne veličine do 1945. godine (Juna Enriquez, 1999:36).

Od ključne je važnosti za opstanak geopolitike da unatoč promjenama koje donosi globalizacija preko poticanja procesa udruživanja država ili raz-

13 Cox, Robert W., *Globalization, Multilateralism, and Democracy*. http://www.brown.edu/Departments/ACUNS/NEW_publications/Cox/Cox_body.html.

vijanja svijesti o globalnom identitetu i prostoru ne možemo ignorirati povijesni kontinuitet, nacionalni identitet i važnost teritorija kojim je određena nacija povezana u zajednicu i nacionalnu državu.

Geografska pozicija i dalje određuje vanjskopolitičke prioritete pojedine države, a veličina teritorija još uvijek predstavlja mjerilo za status i snagu države, premda su prisutne velike promjene u važnosti geografskog faktora. Rusija ima i dalje teritorij dva puta veći od SAD-a ili Kine i značajno veći od proširene Europe, ali je ipak potisnuta kao supersila uslijed ekonomske snage tih država.

Nakon kraja drugog svjetskog rata interes za geopolitiku je varirao da bi krajem 1970-ih i 1980-ih došlo do velikog oživljavanja interesa za tu disciplinu. Muir pravi razliku između konvencionalne i kritičke geopolitike koja je ukorijenjena u poststrukturalističkim pokretima nastalim u Francuskoj 1960-ih godina (J. Derrida, M. Foucault) koji su pridonijeli prevrednovanju i reviziji načina na koji je povijest kao disciplina bila predstavljena. Kritička geopolitika je promijenila konvencionalno razumijevanje prostora i politike. Ona nije kao klasična geopolitika usmjerena na utvrđivanje utjecaja geografskih faktora na oblikovanje vanjske politike, već nastoji istražiti kako donosioci vanjskopolitičkih odluka dolaze do svojih predstava o svijetu i kako njihove percepcije utječu na interpretacije prostora.

Geopolitika je modernom političkom uporabom rehabilitirana kao ključna metoda političke analize u određivanju nacionalnih interesa. U SAD-u geopolitičke su ideje prihvatili Kennan, Acheson, Dulles, Eisenhower, Kissinger, Nixon i Brzezinski i te ideje su snažno integrirane u američku vanjsku politiku. Geopolitička doktrina je godinama usmjeravala i obilježavala tijek američke vanjske politike. W. J. Clinton je jedan od rijetkih američkih predsjednika za kojega geopolitika nije bila presudna u vanjskopolitičkom djelovanju.

Suvremene geopolitičke podjele svijeta u određenoj mjeri slijede klasičnu geopolitičku strukturu prostora. Prema političkom geografu Saulu B. Cohenu najvišu razinu predstavljaju dva geostrateška područja: maritimno i euroazijsko-kontinentalno, a razlikuje ih trgovinska orijentacija (Cohen, 1991). Maritimno područje je otvoreno specijaliziranim razmjenama i ima globalni doseg, dok je euroazijsko područje više unutrašnje orijentirano. Unutar maritimnog područja geopolitičke su regije koje su niže u hijerarhiji prostornih struktura, a oblikovane su blizinom i političkim, kulturnim, vojnim i ekonomskim međuodnosima i povijesnim promjenama. Maritimno područje uključuje anglo-ameriku, Karibe, maritimnu Europu, Magreb, izvankopnenu Aziju, Južnu Ameriku i Subsaharsku Afriku.

Euroazijsko područje sastoji se od dvije geopolitičke regije ruskog heartlanda i Istočne Azije. Južna Azija je neovisna regija, dok je Srednji istok prostor stalnog prepiranja između dva područja. Srednji istok područje je od krucijalne važnosti zbog svoje pozicije u širem globalnom sustavu. To je mjesto nalazišta sirove nafte i tržište za prodaju oružja.

Cohen u svojoj geopolitičkoj podjeli svjetskog sustava rabi i pojam prijelaznih regija; to su područja koja spadaju u posebnu kategoriju i koja će prema njegovoj ocjeni odigrati značajnu ulogu u obnavljanju ravnoteže svjetskog sustava. Srednja i Istočna Europa pojavljuju se kao regije povezivanja između dva geostrateška područja, kao geopolitički mehanizmi za obnovu ravnoteže između maritimnog područja i područja Euroazije. Daljnji razvoj svjetskog sustava zahtijevat će određene promjene kod postojećih država, fleksibilnost u međuodnosima s njihovim ranijima neprijateljima.

Teorijska polazišta – prema kojima će geopolitika, kroz povijest važna disciplina u objašnjavanju međunarodnih odnosa, u skorijoj perspektivi postati neupotrebljiva za objašnjavanje novog svjetskog sustava i odnosa među strukturama tog sustava – još uvijek ne korespondiraju s realnošću međunarodnih odnosa. Unatoč promjenama koje u međunarodnim odnosima uzrokuje ekonomska globalizacija, sukobi oko granica između država nisu prestali. Od 1945. godine do danas u svijetu je bilo 130 konflikata zbog granice. Od 309 postojećih zemljišnih granica u svijetu oko 52 granice su 1998. godine izbile svade koje nisu uvijek završile ratom. Indija i Pakistan u sukobu su oko Kašmira od 1947. godine. Morske granice i otoci također su značajan izvor sukoba u svijetu.¹⁴ Revolucionarni pristup granicama dogodio se unutar EU-a, razgraničenja između država nisu nestala, ali su granice kao prepreke koje su usporavale promet roba i ljudi uklonjene.

Primjenjivost geoekonomije

Tendencija geoekonomskog obrasca u međunarodnim odnosima postala je vidljivija s jačanjem procesa globalizacije i regionalizacije. Nakon završetka discipline hladnog rata, ojačalo je ekonomsko natjecanje između SAD-a, EU-a i Japana čak i u područjima koja su u vrijeme straha od sovjetske prijetnje bila označavana kao strateška. Manje zemlje ostale su izvan te borbe jačajući one sektore svoje industrije koji bi im mogli osigurati globalnu kompetitivnost. Na Balkanu i u ostalim područjima svijeta, u kojima se još uvijek vode borbe oko prostora vojnim sredstvima, vodeće države svijeta pokušavaju, nakon vojne pacifikacije, osigurati stabilnost ekonomskim i političkim sredstvima, dakle uvođenjem geoekonomskog pristupa.

Razvijanje geoekonomskog pristupa u odnosima između visokorazvijenih potaknuo je i kraj hladnoratovskog doba koje je smanjilo važnost vojne moći i vojno ostvarene sigurnosti u međunarodnim odnosima. Geoekonomija je postala moguća za sve veći broj država jer su u međunarodnom kontekstu ograničenja razvoja silom smanjena. Rast trgovine, pokretljivost kapitala i napredak tehnologije – sve su to sredstva koja umanjuju važnost

14 Juan Enriquez, "Too Many Flags", *Foreign Policy*, Fall, 1999, No 116, 30-49.

vojne moći i kojima je krajnja svrha da međunarodnim odnosima upravlja logika razvoja i trgovine.

Rat između SAD-a, EU-a i Japana postao je gotovo nezamisliv, što utječe na radikalnu promjenu u vođenju vanjske politike sukladno kriterijima suradnje i ekonomskog natjecanja. Vojna moć i klasična diplomacija nemaju više tradicionalnu važnost u međunarodnoj politici koju reprezentiraju vodeće svjetske sile.

Izvori moći u globalnom sustavu nisu u vojnoj nego u ekonomskoj snazi država koja se tumači kao blaži oblik bez prinude, kao soft power. Keohane i Nye opisuju suvremeno vodstvo kao "prevagu materijalnih izvora". Elementi hegemonijske moći koja svoj izvor ima u ekonomskom faktoru obuhvaćaju kontrolu strateških materijala, tržišta i kapitala i isto tako natjecateljske prednosti u proizvodnji visoko vrijedne robe, uključujući upotrebu kompleksne ili nove tehnologije. Materijalni izvori tako osiguravaju sredstva kojima hegemon može oboje: *stvarati i nametati pravila* u globalnom sustavu.

Kao primjer strateške važnosti povezanosti ekonomskih i sigurnosnih odnosa moguće je navesti integraciju Češke, Mađarske, Poljske u NATO i njihov proces uključivanja u EU. Na taj način EU i SAD se osiguravaju od moguće ruske sigurnosne prijetnje. Strateška važnost ekonomije u međunarodnim odnosima upućuje na tendenciju da političko-sigurnosna pitanja postaju u značajnoj mjeri ekonomska.

Takva vizija svijeta je antigeopolitička i suprotna postojećim tradicionalnim sferama utjecaja i taktikama ravnoteže snaga u međunarodnim odnosima. Huntington misli da još nije nastupilo vrijeme za ostvarenje takove vizije međunarodnih odnosa jer slijedi razdoblje u kojem će tradicionalni politički način u promatranju međunarodnih odnosa, kao što je ravnoteža snaga između nacija, biti potisnut sudarom civilizacija koji će biti posljednja faza u evoluciji sukoba modernog svijeta.¹⁵

Činjenice da je veliki dio svijeta još isključen iz procesa globalizacije upućuju na potrebu za svojevrsnom *koegzistencijom geoeconomskog i geopolitičkog pristupa* u razumijevanju struktura i funkcioniranja međunarodnog sustava. Velike svjetske sile potrebno je analizirati s aspekta njihove geoeconomске i geopolitičke moći u svjetskom sustavu. U današnjim uvjetima geoeconomija ne može funkcionirati izolirano i mora biti zahvaćena geopolitikom, što znači da ekonomska pitanja moraju biti udružena sa širim razmatranjem o strategijskim izazovima i političkim mogućnostima: postoji li zajednički demokratski pogled, kompatibilne društvene strukture i zajednički globalni problemi. Prerano je u ovoj fazi očekivati od ekonomskih supersila Japana i EU-a izravni geoeconomski pristup i praksu u vanjskoj politici, jer iako s razvijenim osjećajem za funkcioniranje globalne ekonomije,

15 Huntington, S. P. (1996), *The Clash of Civilizations and the Remaking the World Order*, Simon & Schuster, New York.

te dvije sile još uvijek pretežito funkcioniraju u geopolitičkom okviru koji SAD kao jedina globalna supersila presudno oblikuje i održava, neovisno o izgrađivanju svoje geoekonomske vanjske politike kao esencijalnog instrumenta globalne strategije. Tom politikom nedemontiranja geopolitički oblikovanog partnerstva SAD na neki način ograničava Japan i EU kao svoje geoekonomske suparnike. UN i ostale bretonvudske institucije su modernizirane, ali u njima još nije promijenjen sustav moći uspostavljen nakon Drugog svjetskog rata. NATO je u procesu proširenja i mijenjanja sadržaja rada, ali SAD se protivi promjenama koje bi mogle ugroziti njegovu superiornu poziciju u strukturi transatlantske sigurnosti.

SAD svoju poziciju vodeće svjetske supersile osigurava upravo činjenicom da radi na ravnoteži svoje geopolitičke i geoekonomske moći, dok je na primjeru Rusije i Japana vidljiva neravnoteža dviju moći. Rusija je na geoekonomske ljestvici niže od Japana, ali je on u geopolitičkoj hijerarhiji i po utjecaju na međunarodnu politiku i događaje marginalan u odnosu na Rusiju. Svojim geografskim položajem, svojom veličinom, nuklearnom silom, pozicijom u Vijeću sigurnosti UN-a i svojim diplomatskim resursima (slučaj kosovske krize), Rusija je i dalje ostala svjetska sila u međunarodnim odnosima koju nije moguće ignorirati, iako je moć njezinog geoekonomskeg djelovanja relativno slaba.

Njezina aktualna vanjskopolitička strategija usmjerena je na rekonstruiranje okvira za središnju ulogu Moskve u geopolitičkom prostoru koji je nekada pripadao SSSR-u s ciljem geopolitičkog i geoekonomskeg dobitka na prostoru Središnje Azije koji je bogat naftom, prirodnim plinom i zlatom. Rusija se vraća na taj prostor vojnim djelovanjem, ali i geoekonomske. Zapadne investicije u naftu i plin u Azerbajdžanu i Kazakstanu, kao globalni ekonomski pritisak, mijenjaju ekonomsku i političku izolaciju tog područja. Američki interes u središnjoj Aziji¹⁶ je prema Brzezinskom geoekonomske, nesmetan financijske i gospodarske pristup regije globalnoj zajednici kako nijedna sila ne bi mogla steći kontrolu nad tim prostorom (Brzezinski, 1999:139). U uvjetima globalizacije rusko osvajanje tog prostora ograničeno je ne samo zbog njezine geoekonomske slabosti u odnosu na Ameriku, Kinu, Japan ili EU već i zbog povijesnog sjećanja na njezinu prijašnju geopolitiku, pa se nuđenje gospodarske integracije i planovi stvaranja zajedničkoga gospodarskeg prostora i zajedničke valute interpretiraju kao oruđe za imperijalnu restauraciju Rusije posredstvom ZND-a. Dolaskom na vlast

16 Rusiju na prostoru središnje Azije zabrinjava i mogući oblik regionalizacije tog prostora preko turskeg poziva na uspostavu zajednice turkofonskih država. Turski državni ministar Abdulhaluk Cay pozvao je sve zemlje turskeg govornog područja srednje Azije te kavkaski Azerbajdžan da se udruže u zajednicu koja bi se temeljila na sličnim principima kao i Arapska liga. U Rusiji je takav poziv ocijenjen kao uznemiravajući jer uspostava zajednice na bliskim etničkim temeljima, prema ruskeg strani, nije u duhu suradnje i razumijevanja zemalja na području središnje Azije i Kavkaza. Reakcija iz Rusije uslijedila je nakon prijedloga turskeg predsjednika Suleymana Demirela o uspostavljanju pakta o stabilnosti za Kavkaz. *Vjesnik*, 3. 2. 2000, str. 8.

Vladimira Putina proces ekonomskog povezivanja postao je dinamičniji. U bivšim zemljama SSSR-a, od kojih su mnoge u dubokim ekonomskim krizama, postoji strah da će ruski ulagači preuzimanjem njihovih tvrtki ugroziti njihov politički suverenitet.

Ukrajina,¹⁷ Uzbekistan, Gruzija,¹⁸ Turkmenistan, Azerbajdžan pokazale su nepovjerenje prema gospodarskom povezivanju s Rusijom bojeći se političkih posljedica i monopola Rusije na njihova prirodna bogatstva (Brzezinski, 1999:99).¹⁹ S druge strane, bivši SSSR bio je gospodarski prostor koji se izgrađivao desetljećima, pa budući procesi integriranja na ekonomskim temeljima imaju šanse. Kazakstan, Rusija, Bjelorusija, Kirgizija i Tadžikistan uspostavile su u jesen 2000. godine novu ekonomsku grupaciju – Euroazijsku ekonomsku uniju.

Drugačija je situacija s baltičkim državama koje nemaju sirovine i nisu nakon ulaska Poljske u NATO toliko strateški značajne. One su svojim razvojem i ekonomskom ovisnošću vezane za Rusiju i time su neizravno vraćene u njezinu interesnu sferu. Baltičke zemlje 70 posto svoje robe prodaju Rusiji i od nje kupuju strateške sirovine. Taj odnos mogao bi se promijeniti jedino značajnijim uključivanjem baltičkih država u globalni ekonomski sustav.

U argumentiranju pretpostavke da se politika međunarodnog sustava, odnosi između država, odnosi između multilateralnih institucija i država sve više oblikuju geoekonomski, moguće je upotrijebiti i aktualni primjer Tajvana – države koja je na temelju svoga geoekonomskog ponašanja stekla "ekonomski suverenitet" u međunarodnoj zajednici, jer je jedina stvarna težina koju Tajvan ima u svijetu ekonomska i trgovačka. Na Tajvanu su brojna trgovinska predstavništva stranih država koja ne dopuštaju Pekingu da predstavlja tajvanske interese. Tajvan, iako nema suverenitet u geopolitičkom smislu, ima međudržavne odnose s velikim brojem država. Svijet tretira Tajvan kao poseban slučaj, koji nije u stvarnosti dio Kine, ali koji

-
- 17 Rusija svoju politiku prema Ukrajini sada pokušava voditi geoekonomskim sredstvima, odnosno gospodarskim pritiscima na Ukrajinu, što se može potkrijepiti prijedlogom Vladimira Putina Aleksandru Kwasniewskom za njegova posjeta Moskvi. Putin je dao prijedlog izgradnje plinovoda preko Poljske bez prolaska kroz Ukrajinu. Prihvaćanjem tog prijedloga Poljska bi odustala od politike tretiranja Ukrajine kao strateškog partnera u regiji čija neovisnost je ključni elemenat stabilizacije tog dijela Europe. S druge strane Poljska bi godišnje zaradila 900 milijuna dolara od prolaska plina. Rusija bi već prekinula isporuku plina Kijevu, koji Gazpromu duguje velika sredstva, ali bi time došlo do prekida izvoza u zapadnu Europu. *Vjesnik*, četvrtak, 13. srpnja 2000, str. 9.
- 18 Loše ekonomsko stanje u Gruziji, Moldaviji i Ukrajini omogućilo je ruskim poduzećima koja se bave isporukom energije, kao na primjer Gazprom ili Holding Alfa, da na ime dugovanja „kupuju“, odnosno mijenjaju dugove za udio u regionalnim naftovodima i rafinerijama. Tako su u Ukrajini došli do kontrolnog paketa dionica u rafineriji i u TV i radiopostaji. *Jutarnji list*, četvrtak, 1. ožujka 2001, str. 14.
- 19 Amerika drži važnim osiguranje novih energetskih ruta (Baku-Tbilisi-Ceyhan) iz Kaspijskog jezera koje će omogućiti ekonomski procvat neovisnih država na Kavkazu. Vidi: "Clinton o strategiji nacionalne sigurnosti za 21. stoljeće", *Tjedni pregled*, broj 2 (277), str. 2-18, U. S. Information Service, Embassy of The United States of America, Zagreb.

nema istinsku neovisnost. Tajvan je do 1971. godine bio stalna članica Vijeća sigurnosti UN-a, kada je njegovo članstvo zamijenjeno pekinškim. Kina javno prijeti silom Tajvanu koji smatra dijelom Kine, ali je mala vjerojatnost uporabe sile u sjedinjavanju Tajvana, jer se pomoću Tajvana, kao što je bio i slučaj Hong Konga, geoekonomski jača i zatvara svoj tzv. "kineski krug". Na geoekonomski način pokušava se riješiti i japansko-ruski spor oko Kurilskih otoka, prijedlogom o potpisivanju sporazuma o zajedničkom ekonomskom suverenitet nad Kurilima.

Kina uspješno rabi svoju ekonomsku moć na geoekonomski način tako da širi svoju sferu utjecaja u Aziji i već je optužena od strane Japana da provodi ekonomsku intervenciju u regiji. Neposredno prije nego što je preuzela Hong Kong, Kina je u natjecanju s američkim naftnim kompanijama *Texaco* i *Amoco* uspjela pobijediti i preuzeti 60 posto kontrole nad vodećom naftnom kompanijom u Kazakstanu. Obvezala se da će u sljedećih dvadeset godina uložiti 4 milijarde dolara u glavno naftno polje te sagraditi naftovod za transport nafte u Kinu. Na taj je način Kina postala središnji subjekt u određivanju kazakstanske budućnosti. Ostale sile, kao što su SAD, pokušavaju ekonomskim intervencijama utjecati na zaustavljanje kineske moći i utjecaja na njezine susjede. Kineski je cilj osigurati dominaciju u Aziji ne pomoću invazije i okupacije susjednih država, već *osiguranjem takvog ekonomskog utjecaja i moći* da se na tom prostoru ne može ništa događati bez kineske prešutne podrške.²⁰

Primjer kineskog ulaganja u kazakstansku naftnu industriju, geoekonomska ovisnost baltičkih zemlja o kupnji ruskih sirovina, ovisnost tranzicijskih država o direktnim stranim ulaganjima – sve su to primjeri vođenja geoekonomske vanjske politike.

Geoekonomski mehanizmi su raznovrsni i uslijed rasta međuovisnosti i slobodnoga kretanja kapitala moćniji, djelotvorniji i globalno dohvatniji nego npr. ekonomske sankcije prije ere globalizacije. Obuhvaćaju rušenje stabilnosti putem tečaja, nagli odlazak vrućega kapitala, investicije kojima se teritoriji zaposjedaju ekonomski. U globalnom sustavu natjecanje se vodi globalnim ekonomskim sredstvima, što znači da političari moraju dobro razumjeti globalnu ekonomsku politiku i makroekonomsku futurologiju.

Države moraju aktivno sudjelovati u kvazi „svjetskoj vladi“ (WTO, WB, MMF) s najboljim stručnjacima, jer se tu određuju pravila igre koja bi mogla štetiti njihovim interesima. Lovci na niše na globalnom tržištu također su važan element u tranziciji nacionalne politike države u geoekonomsku politiku. Nova politika za uvjete globalizacije uključuje geoekonomsku strategiju za geoekonomsku obranu zemlje i geoekonomsku ofenzivu za osvajanje drugih prostora. Razvoj tehnologije, tržišta i međunarodnih financija daju odlučujuću prednost ofenzivi nad geoekonomskom defenzivom. U uv-

20 Bernstein, Richard and Munro, Ross H. (1998), *The Coming Conflict with China*, Vintage Books, A division of Random House, Inc., New York, str. 5.

jetima globalizacije države su u situaciji da se permanentno bore protiv potiranja na margine globalne podjele rada. Hrvatska bi o toj tendenciji morala voditi računa kako ne bi postala po svojoj industriji i uslugama zemlja Trećeg svijeta. Vođenje geoeconomске politike zahtijeva prije svega red u vlastitoj zemlji, postojanje moralne i profesionalno kompetentne političke i administrativne elite, čvrsto određene nacionalne interese i generalnu državnu politiku njihova ostvarivanja.

O rezultatu geoeconomskog natjecanja između država na globalnom tržištu ovisit će sposobnost održavanja nacionalnog bogatstva, unutarnjeg institucionalnog i političkog reda i pozicija države u globalnom sustavu i multilateralnim organizacijama.

Neprilagođivanje globalnim procesima u vođenju vanjske politike već se danas iskazuje kao ekonomsko zaostajanje, kolaps ili kao razvoj ako se politika prilagođava zahtjevima globalizacije.

Razvoj svake države značajno ovisi o sudjelovanju na globalnom tržištu, pa je cilj vanjske politike visokorazvijenih država osvojiti što više tržišnog prostora za vlastiti globalno ekonomski model ekonomskim instrumentima i preko utjecaja na multilateralne institucije i agencije koje oblikuju pravila za trgovinu i investiranje. Manje razvijenim državama cilj je sudjelovanje na globalnom tržištu i pod cijenu reduciranja socijalne države i prva na unutarnjepolitičkom planu. Svojim geoeconomskim interesima uspješnije mogu upravljati one države koje imaju ekonomsku moć za djelovanje izvan svoga prostora na regionalnoj i globalnoj razini.

Usljed izrastanja novoga razvojnoga koncepta svijeta nastaju novi heartlandi, kao važne nove ekonomske strukture sustava, te se izraženo javlja potreba za novim globalnim političkim strukturama i politikama u upravljanju međunarodnim sustavom.

Svjetski sustav nakon Drugog svjetskog rata bio je hijerarhijski i izložen regulaciji s vrha, ali unutar takvog sustava već su 1970-ih godina *transnacionalni procesi na globalnoj razini* (integracije ne samo kroz trgovinske sporazume između država već kroz razvoj poslovnih korporacija, društvenih organizacija i vladinih i nevladinih službi koje djeluju preko državnih granica) postali značajan faktor koji je utjecao na promjenu važnosti geopolitike. Huntington je te promjene implicitno istaknuo 1972. godine kada je ustvrdio da se „američko carstvo“ nastalo nakon Drugog svjetskog rata razlikuje od rimskog, britanskog, francuskog ili španjolskog po tome što ono nije carstvo teritorija nego carstvo funkcija.²¹ Do kraja hladnog rata svijet je bio podijeljen na dva geostrateška područja i svako je bilo kontrolirano od jedne supersile. Zagovornici „discipline hladnog rata“ smatraju da je takav sustav bio stabilniji od sadašnjeg sustava.

21 Huntington, S. P. „Transnational Organizations in World Politics“, *World Politics*, Vol. 25, 1972-73, 340-341.

Nova ravnoteža oblikovana je, prema Cohenu, razvojem novih centara moći i ti procesi pomogli su u stvaranju fleksibilnijeg svjetskog sustava unutar kojeg su države povezane ekonomijom globalno i regionalno, što svjetskom sustavu omogućava da se može lakše boriti s promjenama.

Literatura

- Bernstein, Richard and Munro, Ross H. (1998), *The Coming Conflict with China*, Vintage Books, A division of Random House, Inc. New York.
- Brzezinski, Zbigniew (1999), *Velika šahovska ploča: američki primat i njegovi geostrateški imperativi*, Hrvatska udruga za međunarodne studije i International d. o. o. Varaždin.
- Chomsky, Noam (2000), *A New Generation Draws the Line. Kosovo, East Timor and the Standards of the West*. London, Verso, New York.
- Cohen, Saul B. "Global Geopolitical Change in the Post Cold War Era". *Annals of American Geographers*, Volume 81, No. 4, December 1991: 551-580.
- Cox, Robert W. Globalization, Multilateralism, and Democracy. http://www.brown.edu/Departments/ACUNS/NEW_publications/Cox/Cox_body.shtml
- Enriquez, Juan, "Too Many Flags", *Foreign Policy*, Fall, No 116, 1999, 30-49.
- Huntington, S. P. (1996), *The Clash of Civilizations and the Remaking the World Order*, Simon & Schuster, New York.
- Jean, Carlo (1995), *Geopolitica*, Editori Laterza, Roma-Bari.
- Kegley, Charles W. Jr. and Wittkopf, Eugene R. (1999), *World Politics, Trend and Transformation*, 7 th edn, St. Martin's /Worth Press, New York.
- Kissinger, Henry (2001), *Does America Need a Foreign Policy? Toward a Diplomacy for the 21 st Century*, Schuster & Schuster, New York London Toronto Sydney Singapore,
- Keohane, Robert O., Nye, Joseph S. Jr. (2001), *Power and Interdependence*, Longman, New York.
- Keohane, Robert O., Nye, Joseph S. Jr., "Globalization: What's New? What's Not? (And so What?). *Foreign Policy*, Spring, 2000, Issue 119, p. 104-119.
- Lorot, Pascal, edit. (1999), *Introduction à la géoéconomie*, Economica; Institut Européen de géoéconomie, Paris.
- Lorot, Pascal (1997), *De la géopolitique à la géoéconomie*, La Revue Française de Géoéconomie, Economica, Paris.

- Luttwak, Edward N., "Kof's Rule", *The National Interest*, Winter, 1999, No. 58, p. 102.
- Luttwak, Edward N. (1999), *Turbo-Capitalism, Winners and Losers in the Global Economy*, Orion Business Books, London.
- Luttwak, Edward N., "From geopolitics to geo-economics", *The National Interest*, Summer 1990.
- Mileta, Vlatko (1993), *Gospodarska sinteza Europe*, Školska knjiga, Zagreb.
- Moczulski, Leszek (1999), *Geopolityka*, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa.
- Muir, Richard (1997), *Political Geography: A new introduction*. Houndmills, , Macmillan Press Ltd., London.
- Ohmae, Kenichi (2000), *The Invisible Continent: Four strategic imperatives of the new economy*, Harper Business, New York.
- Rusi, Alpo M. (1991), *After the Cold War, Europe's New Political Architecture*. St. Martin's Press, New York.
- Thurow, Lester C. (1993), *Glavom o glavu, uoči gospodarske bitke između Japana, Europe i Amerike*, Mladost d. d., Zagreb.
- Védrine, Hubert with Dominique Modsi (2001), *France in an Age of Globalization*, Brookings Institution Press, Washington, D. C.
- Vukadinović, Radovan, "Globalizacija i globalna američka politika", *Politička misao*, god. 36. br. 1, 1999, Zagreb.

Summary

A significant subphenomenon of globalization is the expansion of area for geoeconomic relations among countries. In terms of globalization the meaning of military power as well as of geographic factor has been relativized in regard to economic factor, knowledge, human and economic potential of a country in the process of securing, expanding and retaining of the power in the world system. The global political, economic and security structures are entering into some different forms of international relations, which are also based on the geoeconomic paradigm. The terrorist attack on America could block those processes and it could represent the point of return of domination of factor of military power in the international system. However, it could be possible only if we ignored the fact that the system has taken a deep step into the process of security and economic interdependence of its subjects. The changes in the international system have even compelled the global super-power United States not to act independently in the war against Afghanistan.